

КОМАР О.В.

БУДІВЕЛЬНА ІСТОРІЯ ДЕСЯТИННОЇ ЦЕРКВИ
У ВІДОБРАЖЕННІ СТРАТИГРАФІЇ

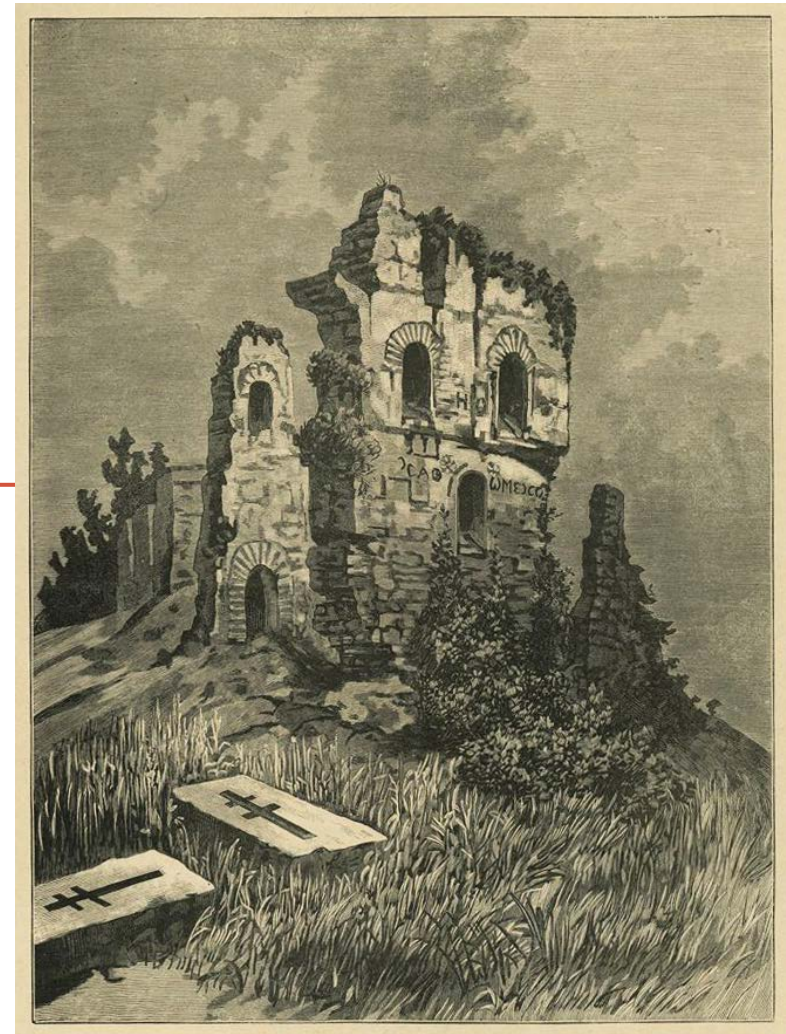
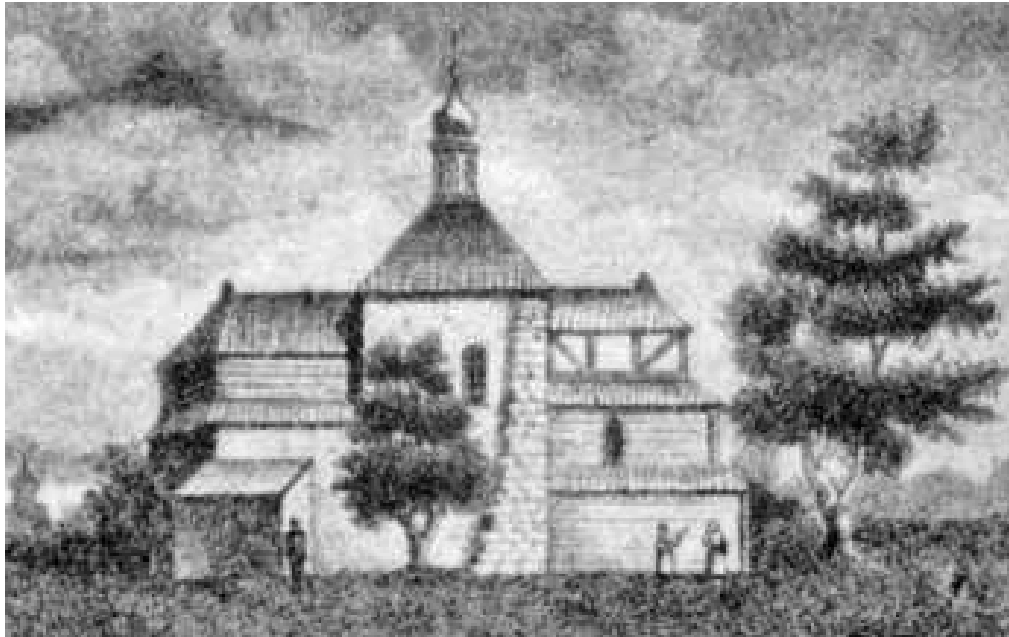
(за матеріалами розкопок 2005 - 2011 рр.)

Дослідження етапів спорудження і перебудов архітектурної пам'ятки у випадку з Десятинною церквою відрізняється від традиційної методики аналізу збережених архітектурних споруд.

Основна частина храму постраждала в пожежі в 1240 р. під час захоплення Києва монголами, і зруйнувалась у доволі короткий проміжок після даної події.

Збережені кілька стін на початку XVII ст. було використано для облаштування невеликого храму Миколи Десятинного (пізніше – церкви Різдва Богородиці), повністю знесеної у 1828 р. для побудови нової церкви за проектом В. Стасова.

Залишки стін Десятинної церкви на малюнках 19 ст.

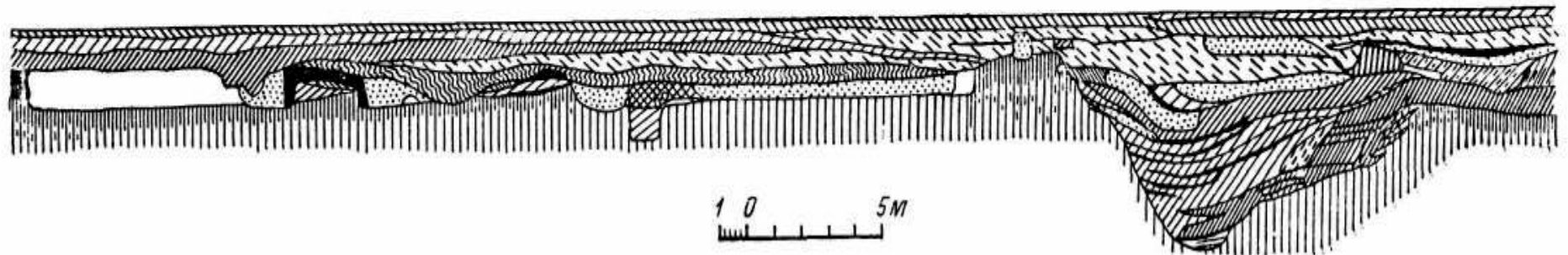
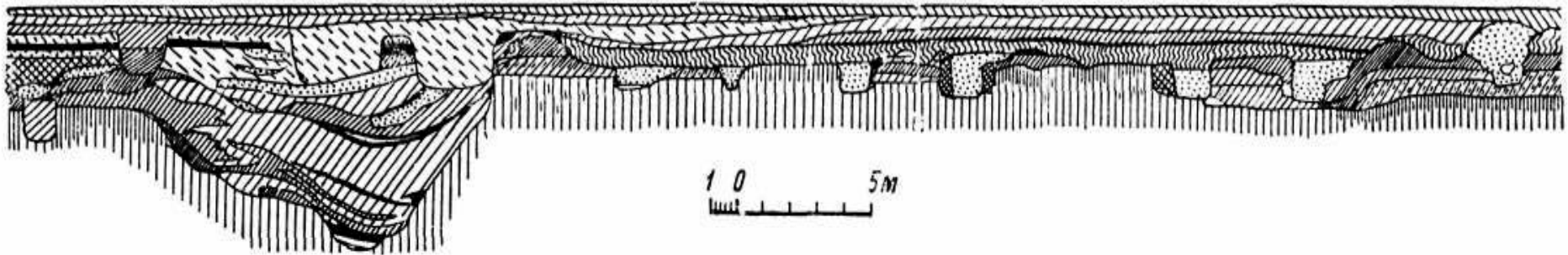
Наукове дослідження будівельної історії Десятинної церкви стало можливим лише завдяки археологічним розкопкам.

Внаслідок перших досліджень на території церкви у 1824-1830-х рр. К. Лохвицького, М. Берлинського та М. Єфімова було встановлено в загальних рисах планування церкви, але не етапи її спорудження.

Набагато більше інформації принесли розкопки Д. Мілєєва 1908-1912 рр., внаслідок яких було отримано серію стратиграфічних розрізів. Проте через передчасну смерть дослідника ці матеріали не були систематизовані та введені у науковий обіг.

Видані пізніше М. Каргером кілька загальних стратиграфічних перерізів Десятинної церкви та рову Старокиївського городища Д. Мілєєва не містили пояснень до шарів, і не були залучені до аналізу власне будівельної історії церкви. Так само не були видані і стратиграфічні розрізи розкопів самого М.К. Каргера.

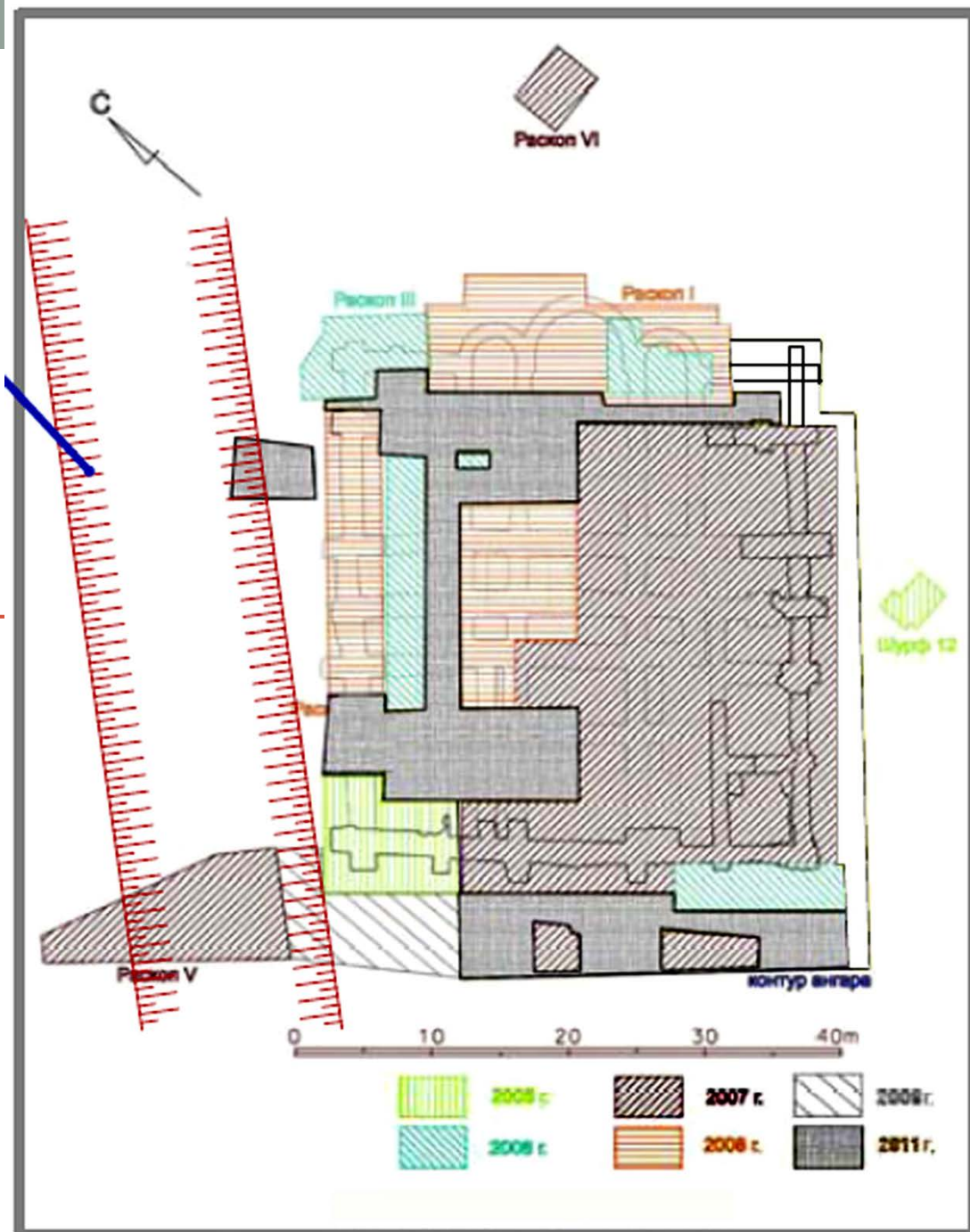
Стратиграфічні перерізи Десятинної церкви та рову Старокиївського городища.
Розкопки Д. Мілеєва 1909 р.

Новий етап археологічних досліджень Десятинної церкви у 2005-2011 рр. експедицією Інституту археології НАН України під керівництвом Г. Івакіна дозволив заповнити пробіли зі стратиграфією ділянки.

Попри попередній скепсис ряду науковців щодо можливості збереження непорушеними стратиграфічних відкладень через багаточисельності її археологічні дослідження й активну будівельну активність, було виявлено як зовсім непорушені ділянки, так і залишки нерозібраних стратиграфічних бровок у розкопах Д. Мілеєва, що в сумі дозволило здобути доволі репрезентативну серію стратиграфічних розрізів, повноцінно залучивши їх до дослідження історії спорудження й ремонтів Десятинного храму.

План розкопів
на садибі Десятинної церкви
у 2005-2011 рр.

Найбільше стратиграфічної інформації принесли дослідження 2007-2011 р. на ділянці Розкопу 5, розташованого на північний захід від кута Десятинної церкви.

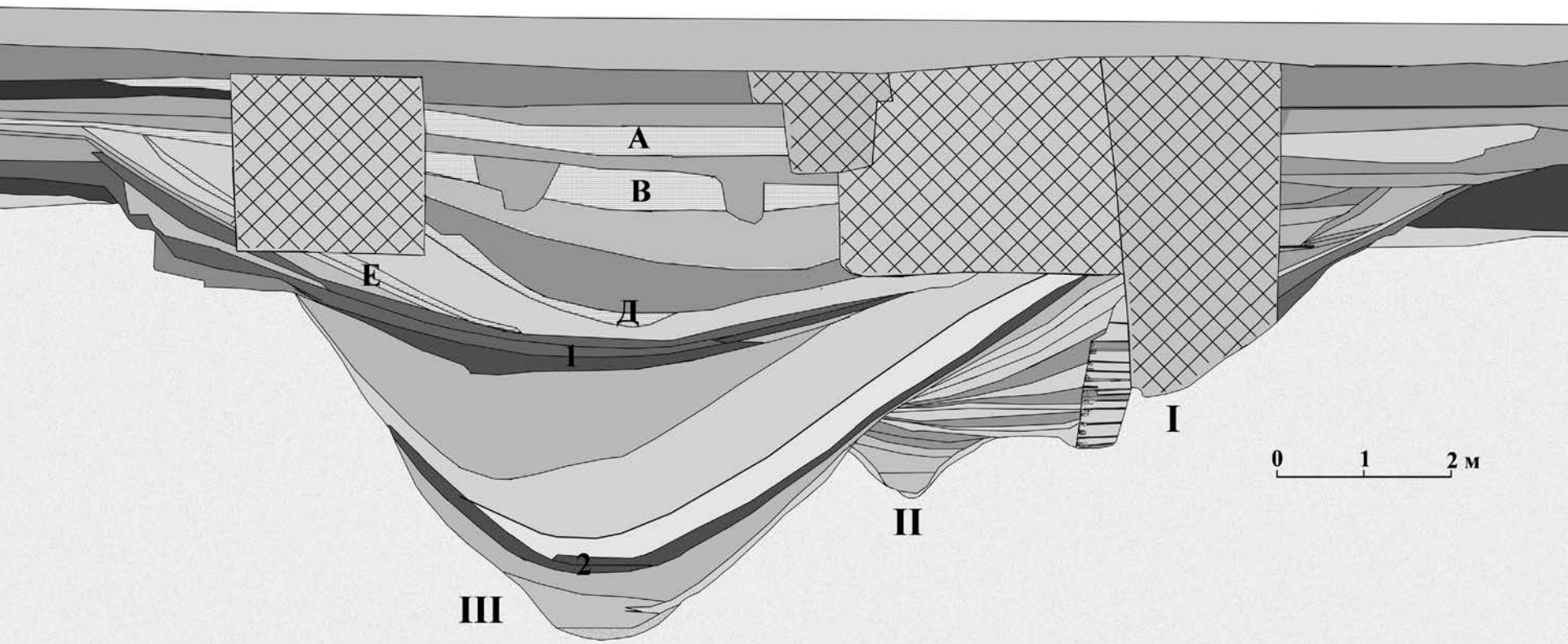
Розкоп 5 дозволив отримати повний переріз рову старокиївського городища, з'ясувати етапи його спорудження та засипки.

Глибока западина поруч з храмом, яка утворилася після засипки рову, активно використовувалася будівельниками для скидання відходів будівництва та ремонту. У поєднанні з епізодами земельних робіт чи накопичення культурного шару, це призвело до формування стратиграфічно закритих прошарків з будівельними рештками.

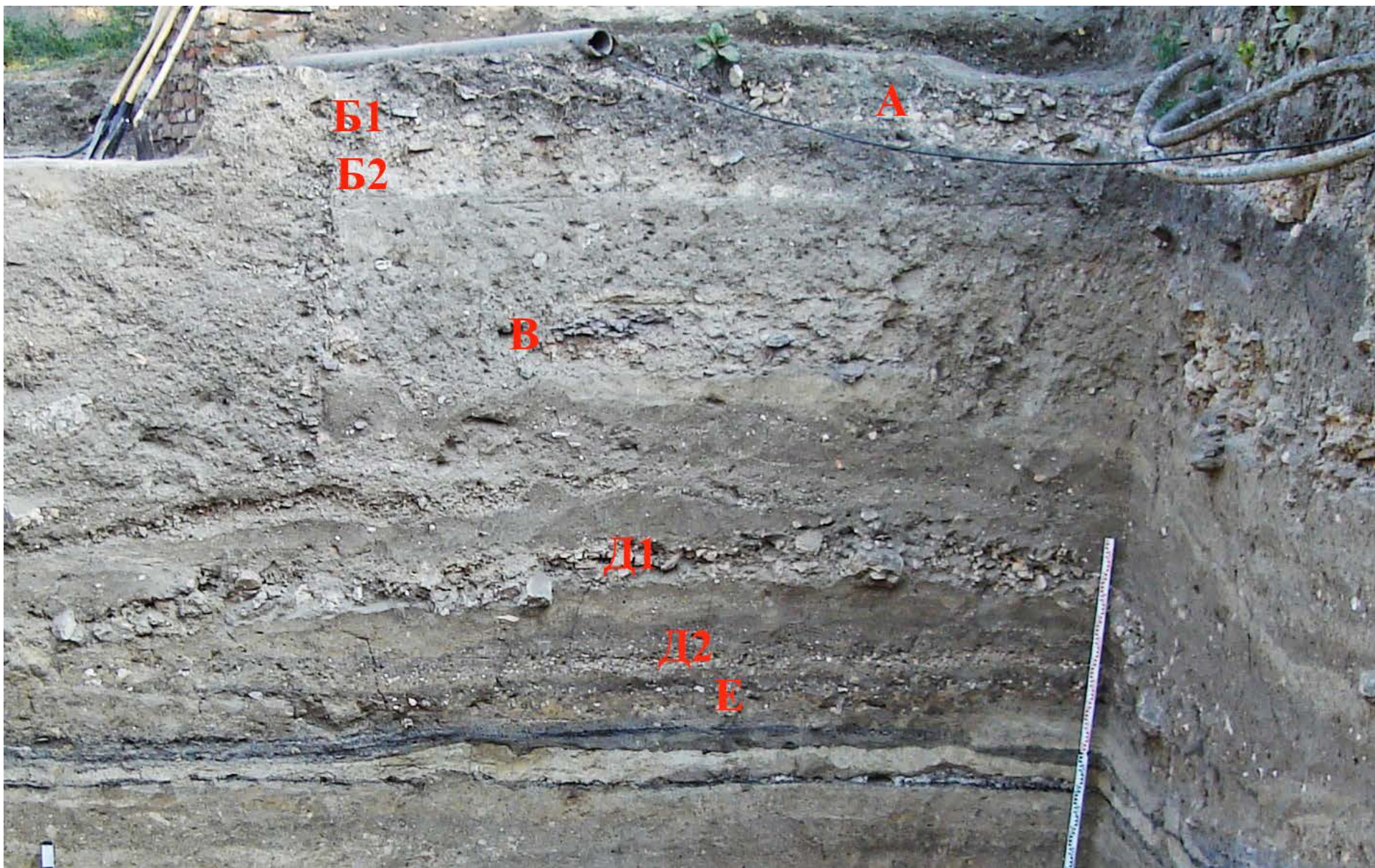
У процесі розкопок такі будівельні шари отримали літерну нумерацію від А до Е у порядку заглиблення.

Будівельні горизонти нерівномірно відображені на різних ділянках розкопів.

Етапи засипки рову Старокиївського городища.
Розкоп 5. Західний профіль.

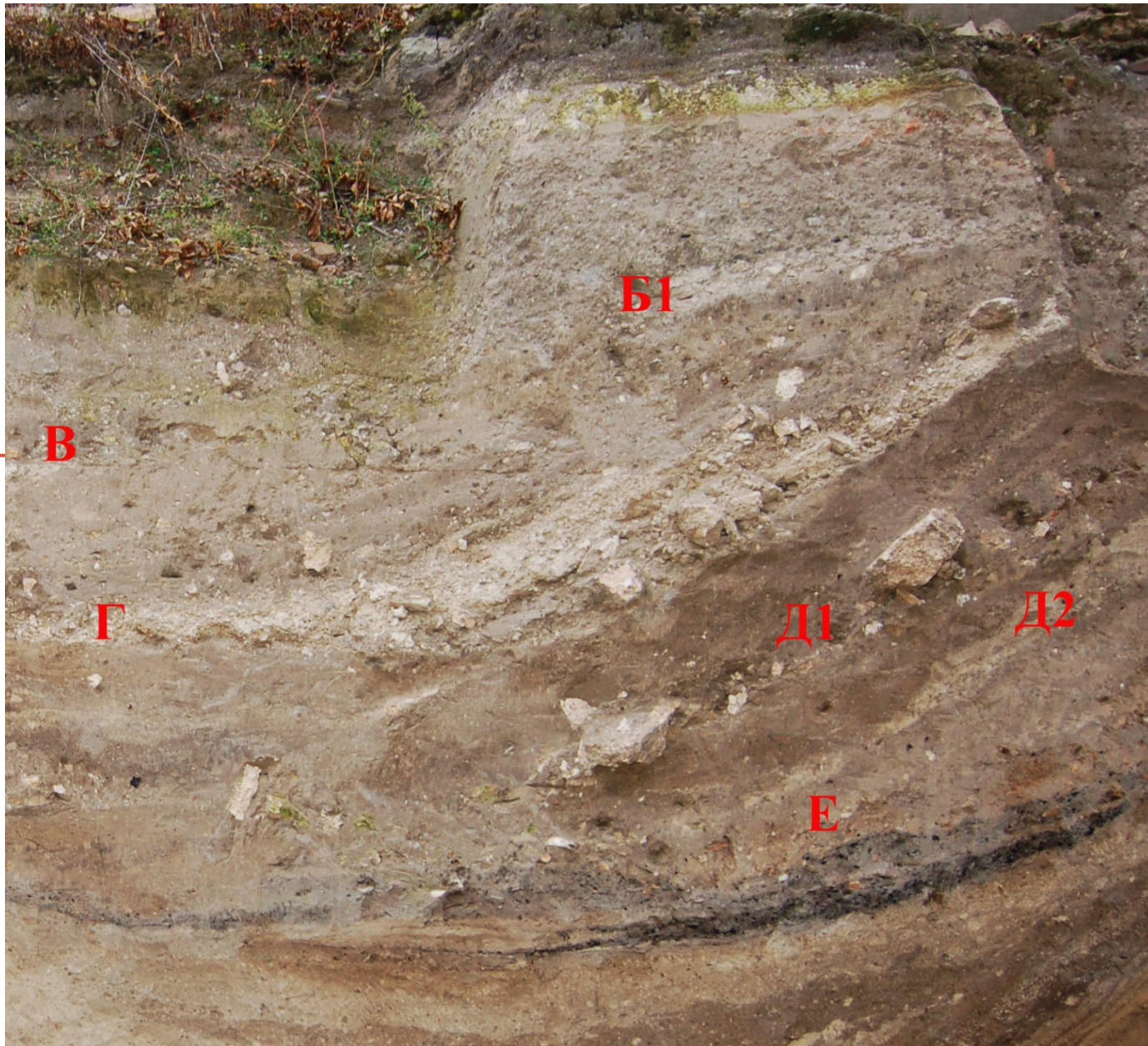
Розкоп 5. Південний профіль.

Розкоп 5. Західний профіль.

Розкоп 5. Східний профіль.

Горизонт А

Потужний розвал блоків стін X ст., простежений найкраще на північний захід від церкви.

Залягає над темним рихлим культурним шаром кінця XVI – початку XVII ст.

Найімовірніше, утворився внаслідок ремонту 30-х рр. XVII ст. при митрополиті Петрі Могилі, під час якого південно-західний кут давньоруської Десятинної церкви було облаштовано під невелику церкву Миколи Десятинного. Судячи з археологічної картини, при цьому відбулося руйнування збереженої частини стін X ст.

Горизонт А. Розкоп 5

Горизонт А. Розкоп 5

Горизонт Б1

Шар розтрощених блоків стін X-XI ст. з горілими прошарками, уламками голосників, віконниць, мозаїчного скла.

Простежений фрагментарно в різних частинах Десятинної церкви, як ззовні, так і всередині простору храму.

Залягає на культурному шарі XII-XIII ст., пов'язаний з руйнуванням церкви в 1240 р.

Горизонт Б1. Розкоп 3.

Горизонт Б2

Тонкий шар глини та лесу з включенням битої плінфи XII ст. без слідів цем'янки.

Простежений лише впритул до північно-західної частини фундаментів церкви в рамках давньої огорожі садиби храму.

Пов'язаний за походженням з масштабною перебудовою південно-східного кута церкви в 1-й третині XII ст.

Горизонт Б2. Розкоп 5.

Горизонт В

Потужний шар з битої плінфи X ст., цем'янки, тиньку, фресок, голосників та сильно фрагментованих пірофілітових плит. Включає блоки з фресковим розписом.

Простежений в рамках засипки рову Старокиївського городища вздовж північної стіни та навколо північно-західного кута. Поширюється далеко за межі садиби церкви, ближче до фундаментів північно-західного кута переходить в розвали блоків стін X ст. з фресковим розписом.

Залягає на культурному шарі кінця X – початку XI ст.

Пов'язаний зі значним руйнуванням і наступним ремонтом церкви XI ст., що відбувався синхронно побудові Софійського собору і передував повторному освяченню Десятинного храму 1039 р.

Горизонт В. Розкоп 5.

Горизонт В. Розкоп 5.

Горизонт Г

Шар з битої плінфи X ст. та відходів вапняного розчину, місцями зцементованого вже в рові.

Простежений лише в заповненні рову навпроти північної галереї церкви; пов'язаний з епізодом побудови галерей.

Горизонт Г. Розкоп 5.

Горизонт Д1

Шар заповнення рову з включенням уламків невеликих блоків з отиньковою, битої плінфи та цем'янки X ст., а також дрібних фрагментів фресок.

Пов'язаний зі змінами в плануванні ядра храму ще в процесі його побудови в 90-х рр. X ст.

Горизонт Д2

Тонкий шар заповнення рову з включенням уламків битої плінфи та цем'янки X ст., відділений від шару Д1 прошарком ґрунту.

Будівельні відходи зсипалися у рів зі сторони церкви, на схилі обидва шари товщі, і товстіший прошарок землі між ними, але у найглибшій частині рову шари Д1 та Д2 майже зливаються, що свідчить про їх часову близькість.

Горизонт Д1

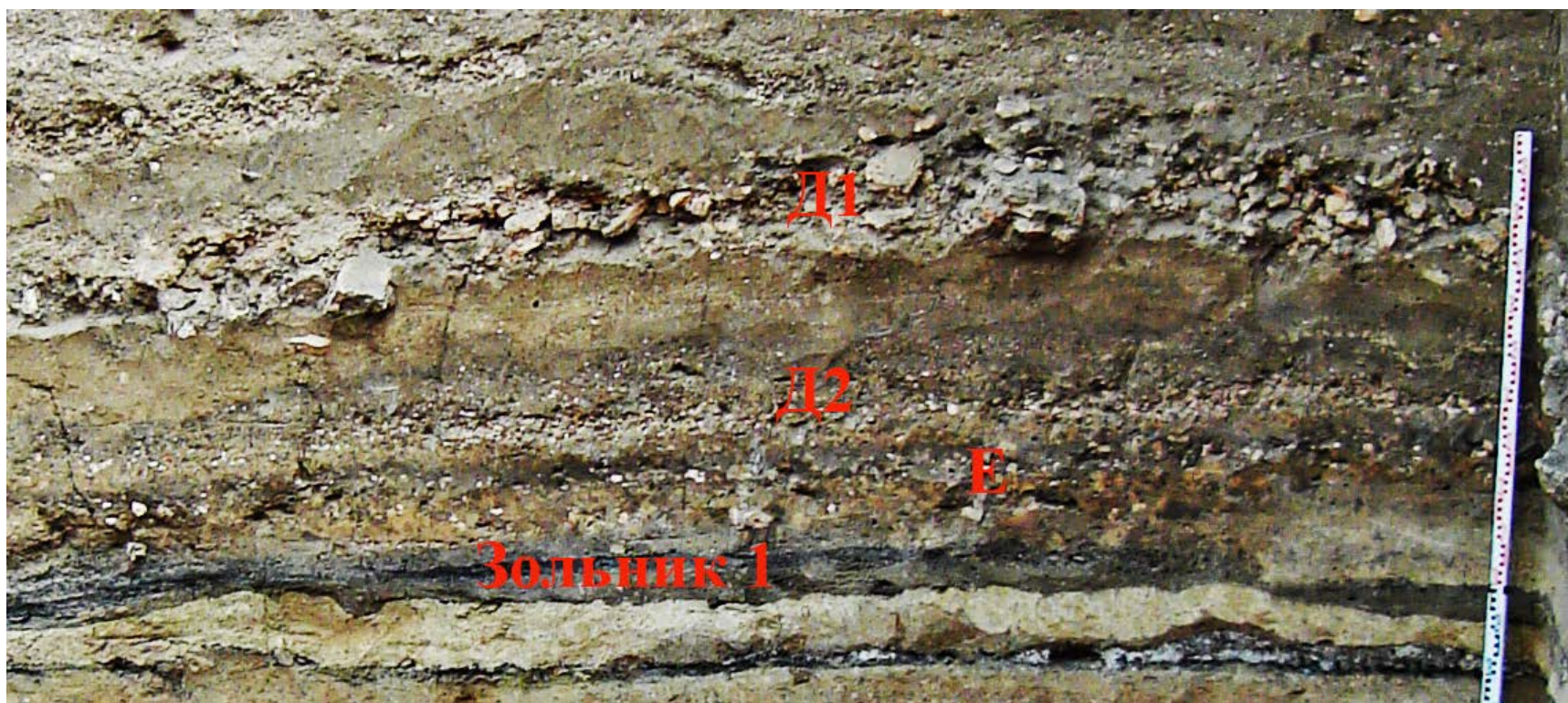
Горизонт Е

Тонкий прошарок заповнення рову Старокиївського городища з дрібних фрагментів битої плінфи, цем'янки, відщепів кварцитів.

Залягає над зольником 1 з включенням великої кількості фрагментів посуду 2-ї половини X ст., а також включенням дрібних фрагментів битого каменю з фундаментів (пісковик, граніт, червоний кварцит, пірофіліт), плінфи та цем'янки.

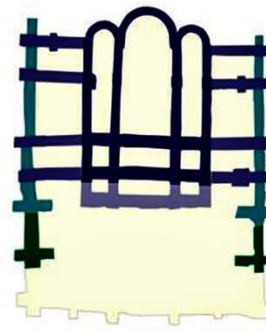
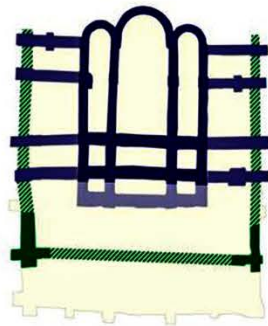
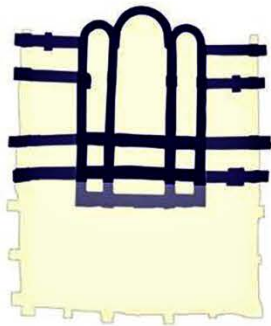
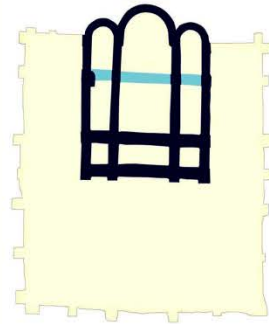
Зольник 1 і горизонт Е відносяться до часу закладення та початку будівництва ядра Десятинної церкви (бл. 991 р.).

Горизонти Д-Е

Етапи закладення фундаментів Десятинної церкви

Горизонт Е

Горизонти Д1-Д2

Горизонти Д1-Г

Відмінності між горизонтами за складом будівельних решток дозволяють поділити їх на кілька груп.

Перша група – горизонти руйнування споруди. Включає горизонти А, Б1, В. Вони відзначаються наявністю крупних блоків від стін з ознаками падіння, у т.ч. на місці (без переміщення), багаточисленних фрагментів тиньку та фресок, уламків голосників і пірофілітових плит.

Друга група - горизонти з будівельним сміттям. це горизонти Б2, Д2, Е.

складаються з дрібних фрагментів плінфи, цем'янки, каміння і пересипані викидами від копання траншей для фундаментних ровів. До цієї ж групи може бути віднесений горизонт Д2, який, проте, містить окремі блоки від розбирання стін, і навіть дрібні уламки фресок, що вказує на розбирання якоїсь конструкції.

Третя група – це горизонт Г та не позначений окремо прошарок над денною поверхнею ХІХ ст. Вони відрізняються присутністю скипілого вапняного розчину, тобто вказують на процес мурування на місці.